

УДК 811.111'367.672'42

Шуменко О. А., Прокопенко А. В.

ВЕРБОКРЕАТИВНІ ВЕКТОРИ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛЕКСЕМИ *ONE* ЯК ВИХІДНОЇ ОДИНИЦІ ДЛЯ ДЕНУМЕРАЛЬНИХ УТВОРЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню вербокреації лексеми *one*. Фокусується увага на її поліаспектності та поліфункціональності, а також на частиномовній (ланцюжковій та гніздовій) представленості лексеми.

Ключові слова: вербокреація, лексема, денумератив, частини мови, представленість.

Шуменко О. А., Прокопенко А. В. Вербокреативные векторы английской лексемы *one* как исходной единицы для денумеральных образований. – Статья.

Статья посвящена исследованию вербокреации лексемы *one*. Фокусируется внимание на ее полиаспектности и полифункциональности, а также на частичномовной (цепной и гнездовой) представленности лексемы.

Ключевые слова: вербокреація, лексема, денумератив, части речи, представленность.

Shumenko O. A., Prokopenko A. V. Wordcreation vectors of the English lexeme *one* as the initial unit for denumerals. – Article.

The article deals with the investigation of wordcreation of the English lexeme *one*.

Their polyaspect and polyfunctionality and partial (chain and nested) representation of the lexeme are being focused.

Key words: wordcreation, lexeme, denumeral, part of speech, representation.

У сучасній лінгвістиці намітилась тенденція до вивчення системно-функціональних особливостей мовних одиниць (Ш.Р. Басиров, В.Д. Каліущенко, Т.Р. Кияк, М.М. Полужин, І.С. Улуханов). У мовознавстві проблеми квантитативності були предметом спеціальних досліджень у працях Н.Д. Арутюнової, С.А. Жаботинської, Ю.О. Жлуктенка, В.В. Левицького, В.З. Панфілова, А.Є. Супруна, В.Г. Таранця та С.О. Швачко. Звернення до цієї теми зумовлене потребою всебічного вивчення шляхів і способів поповнення лексичного складу англійської мови.

Лексема *one* та її похідні денумеральні конструювання, синергетичні характеристики лексеми *one*, статус її деривативів у процесі вербокреації на діасинхронічному вимірі заслуговують особливої уваги.

Актуальність теми зумовлена тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення системно-функціональних параметрів мовних одиниць, до осмислення методологічних засад процесів концептуалізації та категоризації, а також – малодослідженістю денумеральної парадигми, наявністю дослідницьких лакун стосовно її витоків, тенденцій трансформацій, інтеграції соціолінгвальних та лінгвальних чинників.

Об'єктом дослідження виступає числівник англійської мови *one*; предметом дослідження – його парадигматична та синтагматична представленість, структурні, семантичні та словотвірні характеристики.

Мета полягає в розпізнанні вербокреативних паралелей денумеральних утворень лексеми *one* сучасної англійської мови. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- осмислити структури вторинних відчислівникових утворень;
- виявити словотвірні тенденції лексеми;
- встановити основні типи ДУ та способи їх творення;

– окреслити перспективне дослідження з релевантних проблем.

Мова є знаковою системою, що слугує для задоволення комунікаційних потреб людини, як така, що включає в свою парадигму корпус метазнаків на позначення понятійного апарату пізнавальної діяльності людини [3, с. 118]. Універсальна картина світу сприймається всіма представниками людського соціуму однаково, поряд із цим мають місце розбіжності в сприйнятті світу. При цьому найуживанішими одиницями є слова-примітиви [4], напр.: англ. *mother*, укр. *мати*, рос. *мама*, нім. *mutter*; англ. *son*, укр. *син*, рос. *сын*, нім. *Sohn*. Ці однойменні поняття були омовлені першими, вважаємо, що до цієї групи тяжіє і лексема *one*, яка у словниках семантизує «єдиний», «одинокий», «неподільний», «саме той, тільки той», у протизвагу до «обидва», «всі троє». Значення *one* генетично корелює з невербальним знаком (жестом руки). Поняття *one* вказує на поступове формування у когнітивній діяльності людини виокремлення та омовлення усвідомлюваного нею досвіду. Філософи античності по-різному відносилися до понять: не фокусували увагу на цьому феномені; ідентифікували як небазове; надавали перевагу поняттю *два*.

Осмислення ендозони денумеративів є вельми валоративним для оновлення діахронічної пам'яті. Слова переосмислюються, набувають нових значень, змінюють свої поверхневу та глибинну структури, поповнюють собою корпус інновацій [6]. Денумеративи свідчать про процеси самоорганізації та самодобудови одиниць із семою числа.

Лексема *one* посідає специфічне місце в мовній системі. За тлумачним словником лексема *one* експлікується алонімами англ.: – *only, individual, unique, united, specified, certain, indefinite, identical, equal*. Вихідною у лексемі *one* була сема окремості одного предмету від іншого, яка необхідна для лічби предметів та виміру денотатів.

Конструкція «*one of...*» реалізує виокремлюючу функцію, протиставляючи один референт із групи йому подібних, напр.: англ. – *Who'd just entered through one of the arches. He is an enforcer, and one of those who works for Abdul Ghani, who, in his turn, works for one of the great crimes lords of the city, Abdel Khader Khan* (19, 201). Ця конструкція входить до маргінальної групи неозначеного займенника, напр.: англ. – *One of their companions at the table leaned close, and spoke to them* (17, 112). У даному випадку лексема *one* не позначає певну особу чи групу осіб, але правосторонньою означуваною групою обмежує коло вибору можливих варіантів, тобто *one* втрачає частково неозначеність.

Паралельною є конструкція *as one*, що позначає невизначену одиничність, напр.: англ. – *The crowd reacted as one*. Конструкція з лексемою *one*, в основному, вказує на кількісний аспект референтів (основна функція всіх числівників), напр.: англ. – *As one turn in the puzzle alleyways we passed a long metal rack where bicycles were parked* (17, 37).

Надлишкова одиничність виражається словосполученнями типу *one and all*. В емпіричному матеріалі ілюзорними є використання лексеми *one* у функції інтенсифікатора, що метафорично позначає гіперболізовану міру ірреального буття, напр.: англ. – *This vast tapestry of tales is sewn together with the skill of a master storyteller... Roberts has one hell of an imaginative gift* (11, 99).

Числівник *one* та неозначений артикль *a (an)* є етимологічними дублетами. Обидві лексеми співвідносяться з дискретними референтами на позначення одиничності, виключності та опозиції з предметами у множині [9]. Генетичні образи лексеми *one* прослідковуються в древніх формах мов індоєвропейської сім'ї. У грецькій мові *oinos* етимологізує значення «одне очко». Ця форма має свої паралелі у лат. *unus*, гот. *ains*, нім. *ein*, слав. *инь* «єдиноріг». У санскр. *ena* семантизує займенникове значення *вона* [3]. Дослідники етимологічних витоків зазначеного слова співвідносять одиницю з соматичними витоками вихідних форм. В.Г. Таранець зазначає у своїх працях, що двоїна та її маркери були передвісниками одиничності [5]: двоїна генерувала одиничність. Релевантними та прозорими є нагадування про діади номінацій типу укр. – *день :: ніч, брат :: сестра, мати :: батько* [8]. Не дивлячись на те, що двоїна препарувала одну, фактичний матеріал свідчить про високу частотність лексеми *one* як у вільних, так й у стабільних словосполученнях, напр.: *one student, one revolution; one and all, one-horse (carriage), once-removed (brother)*. Вільні словосполучення абсорбують числівник *one* у стабільних паттернах на синтагматичному рівні при позначенні а) живих та неживих істот; б) артефактів; в) подій та явищ; г) дименціональних одиниць, напр.: англ.

– а) *But there is one sister sitting down just behind you, who is very pretty and I dare say very agreeable*; б) *Elizabeth looked archly, and turned away saying only one word*; в) *But that is one great difference between us*; г) *She wished she could do what one-year-old will do* (13, 79–81).

У фразеологічних словосполученнях лексема *one* вживається на віртуальних просторах. Семантичне наповнення зазначеної лексеми детермінується фразеологічним оточенням, напр.: англ. – *one too many* «зайвий», *one of these days* «незабаром», *one and all* «всі разом і кожен зокрема», *one-horse* «невеличкий, незначний, невеликий» [1]. Похідні від числівника *one* зберігають квантитативний шарм та отримують нові квалітативні ознаки. Існують випадки повної втрати первинного квантитативного значення (деквантифікація), появи семантичного спустошення (десемантизація), що притаманне стабільним фразеологічним одиницям.

Лексема *one* займає постпозицію при утворенні денумеративів-займенників типу англ. – *someone, anyone, no one, none, everyone*, які матеріалізують синкретично семи нумеральності та предметності. При цьому виокремлюється займенник у графічному образі *no-one*, напр.: англ. – «*Listen... take it easy on the street, huh?*» *I mean, you can trust no-one* (18, 182); *No-one drove the beggars from the streets. No-one banished the slum-dwellers* (12, 275). Канонізованими паралелями є також *no one, none*, напр.: англ. – «*They have none of them much to recommend them*», *he replied ...* (13, 74); *No one on the plane was more relieved than Denise* (10, 198). *One* як суфікс використовується у назвах хімічних сполук, напр.: англ. – *lactone, quinone*. Паралельними одиницями *one* на позначення виокремлення, уніфікації є морфеми *mono-, uni-, single*.

Аналіз етимологічних витоків лексеми *one* свідчить про стабільність еволюційних модифікацій числівникової родини, їх самореалізацію, самодобудову у структурно-семантичній девіації від повнозначних до службових слів. Бівекторне дослідження (системно-функціональне) об'єктивує осмислення, ідентифікацію лінгвістичних феноменів на діасинхронічному рівні, їх процесів та результатів. Фокусування уваги на мовленнєвому бутті слів, їх реалізації у текстах спростовує канонізовані положення про закритість числівникової системи, генерує думку про інволюційні процеси, про типологічні зрушення на матеріалі числівникового кластеру.

Похідним конструюванням від нумеральної одиниці *one* є лексема *once*, яка утворилася за допомогою словотвірного суфікса *-ce*, що семантизує значення «*time*». У реченні лексема *once* виступає як субститут, ад'єктив, адверб та сполучник, напр.: англ. – *once is enough; the once and future king; a once powerful nation; we go to a movie once a week; once you're finished, you can leave*. Дослі-

джувана лексема входить до складу фразеологічних словосполучень, напр.: англ. – *once at a time, once and for all, once and again*, що свідчить про стабільні тенденції денумеративів стосовно їх самоорганізації. Лексема *once* семантизує виокремлення типу англ. – *That used to suit me once; Once again she's refusing to help* (11, 97); *I never once saw her him get angry or upset* (14, 216). Діахронічна пам'ять про темпоральність, послідовність та минулість зберігається в реченнях типу англ. – *Mrs Peterson came to see Ruth just once* (11, 67); *I wrote him once or twice but he never answered; I do get a toffle anxious once in a while* (21, 201); *We go upstairs at once and clean your room* (14, 77); *He never once saw her so sad* (16, 167). Частотна повторюваність актуалізується у реченнях типу англ. – *We met, once, at a party* (14, 89); *I tried once more to find the words for the foliant blaze of her green eyes; He turned at once, and threw himself again at the door on his side* (16, 81).

Лексема *one* в своїй семантичній еволюції позначена синкретизмом, реалізацією сем кількості + предметності / квалітативності.

Значний інтерес викликає структурно-семантичне буття денумеральних слів *only* та *alone*. *Only* – це вторинне, секондарне відчислівникове конструювання від *one-* + *-like*, що компресувалося у композиту. Це слово утворене від числівника *one* шляхом словоскладання та стягнення. Слово походить від староанглійського варіанту *anlic*, від *an ONE+lic – LY*. У слов'янських мовах лексема *один* є також стягнутою формою на позначення *тільки один*. Сема *один* відлунюється в ад'єктивах із семантикою «єдиний», «виключний», напр.: англ. – *an only child, the only answer, my one and only way*. В останньому прикладі значення одиницності омовлюється словами *one* та *only* надлишково: *one* семантизує «один», а слово *only*, зберігаючи цю сему, адитивно актуалізує значення виключності, ексклюзивності. Лексема *only (adj)* є дериватом числівника *one*, утвореного шляхом основоскладання, в якому друга основа перетворилася у суфікс *-ly* по аналогії зі словами англ. *friendlike* → *friendly (N-Adj.)*. Числівникова основа є вихідною для денумеративів. Пор.: англ. – *four – fourth, one – only*. Похідні одиниці зазнають десемантизації. Вихідна нумеральна основа в секондарних утворюваннях змінюється формально та модифікує семантичне буття. Так, *fourth* вказує на порядок розташування, розміщення, а *only* – на виключність. У художньому дискурсі *only* може виступати у функціях таких частин мови як прикметник, прислівник та частка. Як прикметник *only* утворюється шляхом афіксації. Пор.: англ. – *The only surprise she got was then she went to the doctor* (11, 65); *It was a golden life, the only one Alexandra had ever know* (18, 12).

Денумеративу *only* притаманна в сучасній англійській мові поліфункціональність, яка акту-

алізується у конверсивних транспозиціях: *Adj. → Adv. → Particle*. Частиномовна представленість лексеми *only* контекстуально детермінована. *Only (Adv.)* є секондарним утворенням по відношенню до *only (Adj.)*. *Only (Adv.)* уточнює, інтенсифікує ознаку предметів, дій або ознаку ознак. Семантична девіація лексеми *only* є очевидною із сполучувальності з корелюючими словами. Її омонімічність знімається віднесеністю до ад'єктивних або адвербіальних одиниць. Службовий характер цього слова об'єктивується можливістю його пропуску та при реалізації у статусі сполучника. Як і прислівник *only*, так і частка *only* утворюється шляхом конверсії, напр.: англ. – *There was only one solution to the problem* (15, 152); *And he only nodded in answer* (17, 129); *The side wall was broken by only another high wooden gate* (ibid, p. 87); *Only fifteen minutes ago he had cheeked the colonel out* (15, 67).

Для сучасної англійської мови характерна поліфункціональність мовних одиниць, які без морфологічної модифікації або при частковій зміні реалізуються у різних парадигматичних групах [2]. Категоріальна омонімія одиниць *only1 (Adj.)* та *only2 (Adv.)* делакунізується (знімається, нівелюється) в умовах контексту (на синтагматичному рівні, валентнісному рівні). *Only (Adj.)* та *only (Adv.)* притаманні різні синтаксичні ознаки, різні синтаксичні парадигми у річищі семантичних, словотворчих, морфологічних та валентнісних аспектів. Денумеративи об'єктивують своє вторинне конструювання в поверхневій структурі, яка стабільно включає числівникову морфему. На семантичному рівні денумеративи повторюють долю своїх вихідних форм. Денумеральні утворення етимологізують явище синкретизму, маніпулюючи представленістю сем предметності та нумеральності, проходять процеси еволюції та інволюції.

Серед денумеративів із лексемою *one* виокремлюється лексема *alone*, яка етимологізується у вихідній полілексемній одиниці *all but one*. *Alone* як прикметник вказує на ознаку, а як конвертована омонімічна форма (прислівник) – на ознаку ознаки. Лексема *alone* семантизує відповідно ад'єктивні та адвербіальні значення: а) «одинокий», «єдиний», «один», «одинокий», б) «одинок», «єдино», напр.: англ. – а) *He didn't want to be alone forever* (20, 45); *It was terrible to think about her angry and alone, and then he realized that there might be a lot more to her current life than he knew* (ibid, 95); б) *Why does Daddy go out alone? Their long conversations as they sat cosily alone to drink tea* (ibid, 52). У конструкціях типу *Let me alone* та *He alone can do it* лексема *alone* не реалізує числівникове значення, а корелює із маркерами ексклюзивності, винятковості, семантизує значення спустошеного числа. Гіпостатична функція лексеми *alone* обмежується послідовністю *alone (Adj.) → alone*

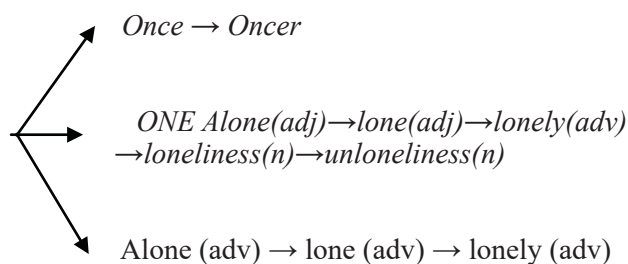
(Adv.) → *alone* (Part.). Як частка ця лексема виокремлює референт та може замінюватися іншими словами або конструюваннями, напр.: англ. *He alone can do it :: It's he who can do it.* У комунікативних одиницях *alone* (Part.) корелює з різними блоками, членами речень, при цьому його позиція детермінується частиномовним статусом досліджуваних одиниць. Розбіжності корелюючих слів (числівників та денумеративів) об'єктивуються їх функціонуванням та семантизацією референтів, що породжує граматичну омонімію. Остання делакунізується в умовах мікро- та макроконтекстів.

Поліфункціональність досліджуваних денумеральних одиниць знімається аналізом сусідніх одиниць, делакунізацією омонімічних пустот. Функціональний підхід є вельми валоративним та релевантним для частиномовної характеристики досліджуваних одиниць типу англ. *He was quite alone* и *He belonged to her alone.*

Як показує аналіз емпіричного матеріалу, в радіальній вербокреації особливе місце посідає числівник *one*. Зберігаючи квантитативну сему, *one* підвладний семантичним зрушенням, у процесі еволюції (збагачення слова повнозначними семами) та інволюції (семантичного спустошення, граматикалізації, появи службових слів).

Лінійний ряд числівника *one* виглядає таким чином: гніздо складається з кроків та лінійних представлень новоутворень, наскрізна представ-

леність частиномовних одиниць корелює з мовною sukcesивністю лексико-семантичних груп:

Отже, вивчення денумеральних утворень за межами їх текстового представлення є неповним, таким, що не розкриває динаміку становлення та функціонування одиниць із числовою семою. Взаємозв'язок між граматичною формою та функціональним змістом, між лексичною та граматичною семантикою осмислюється на матеріалі денумеральних інновацій. Словотвірний аналіз денумеративів передбачає виокремлення як морфем власне числівникових, так і інших морфем. Аналіз денумеральних утворень об'єктивує появу тенденції словотвору денумеральних утворень, його способів, засобів частиномовних моделей, кореляції первинних та вторинних утворень на матеріалі числівників та відчислівникових одиниць. Перспективним постає дослідження інших секторів лексико-семантичного поля кількості, а саме дробових числівників, їх становлення та функціонування.

Література

1. Баранцев К.Т. Фразеологічний словник англійської мови / К.Т. Баранцев. – К. : Радянська школа, 1956. – 389 с.
2. Иванова Л.П. Курс лекцій по общему языкознанию : [науч. пособ.] / Л.П. Иванова. – К. : Освіта України, 2006. – 312 с.
3. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке / Д.И. Квеселевич. – К. : Высшая школа, 1983. – 84 с.
4. Кочерган М.П. Основы зівставного мовознавства : [підручник] / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 424 с.
5. Таранець В.Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) / В.Г. Таранець. – Одеса : ОДУ, 1998. – 307 с.
6. Швачко С.О. Средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках : [монографія] / С.О. Швачко. – К. : Вища школа, 1981. – 144 с.
7. Швачко С.О. Слова міри та ваги : лінгвокогнітивні аспекти : [монографія] / С.О. Швачко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2008. – 132 с.
8. Швачко С.О. Лінгвокогнітивні аспекти квантитативності : [конспект лекцій] / С.О. Швачко. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 141 с.
9. Шуменко О.А. Частиномовний простір денумеративів сучасної англійської мови / О.А. Шуменко // Науковий журнал Сумського державного університету та Харківського університету ім. В.Н. Каразіна «Філологічні трактати». – 2011. – Т. 3. – № 2. – С. 97–101.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. Ahern Cecelia, P. S. I Love You / Cecelia Ahern, P. S. – Harper Publishing, Hyperion, 2007. – 520 p.
11. Andrews Lyn. A Mother's Love / Lyn Andrews. – London : Headline book publishing, 2004. – 406 p.
12. Astley Judy. Laying the Ghost / Judy Astley. – London : Transworld Publishers, 2008. – 389 p.
13. Austen Jane. Pride and Prejudice / Jane Austen. – London : Planet Three Publishing Network, 2003. – 284 p.
14. Catty Kelly. Just Between Us / Kelly Catty. – London : Harper Collins Publishers, 2003. – 634 p.
15. Eisler Barry. Rain Fall / Barry Eisler. – Penguin Books, 2002. – 392 p.
16. Kinsella Sophie. Remember Me / Sophie Kinsella. – New York, 2008. – 443 p.
17. Laurie Hugh. The Gun Seller / Laurie Hugh. – London, 2005. – 177 p.
18. Munro Alisa. The Love of a Good Woman / Alisa Munro. – New York : Vintage Books, 1998. – 339 p.
19. Parks Adele. Still Thinking of You / Adele Parks. – London : Penguin Book, 2003. – 565 p.
20. Patterson James. Thriller / James Patterson. – New York : Mira Books, 2007. – 321 p.
21. Steel Vanessa. Punished / Vanessa Steel. – London : Harper Element, 2008. – 326 p.